

Karperuitzettingen in Nederland

Deel 1: 1895 tot 1950

Tekst en foto's: Gerwin Gerlach & Sportvisserij Nederland

Of je nu in een poldersloot, een rivier of het IJsselmeer vist; overal in Nederland is karper te vangen. Engelsen zeggen wel eens gekscherend dat er in ons land na een regenbui al karpers in de plassen op straat zwemmen. Toch is het voortplantingssucces van de soort in ons land niet erg groot. De massale wegvaart van het broed door snoek en onze korte en koele zomers beperken namelijk de aanwas van jonge karper. De meeste vissen die wij vangen zijn dan ook op twee- of driejarige leeftijd uitgezet. Dat deze uitzettingen al vanaf het einde van de 19^e eeuw plaatsvinden zal veel karpervissers misschien verbazen. Met behulp van oude verslagen heb ik een gedetailleerd beeld gekregen van de geschiedenis van de karperkweek en de karperuitzettingen in Nederland. Hierbij stuitte ik op opzienbarende feiten!

In dit eerste deel beschrijf ik de eerste stappen op karperkweekgebied, gevolgd door grote uitzettingen in openbare wateren. In deel twee zoom ik in op de kweek door de OVB, de massale uitzettingen van slanke schubkarpers en de toenemende vraag naar spiegels. Het verhaal eindigt met de bekende Spiegelkarperprojecten en de ongewenste wegvangst van (spiegel)karpers door beroepsvissers.

DE EERSTE KWEEKKARPERS

Aan het einde van de 19^e eeuw wordt er vastgesteld dat het met het karperbestand in de Nederlandse wa-

teren niet best gesteld is. De soort is op veel plaatsen aanwezig, maar in relatief kleine hoeveelheden. Een bestuurslid van de Vereniging ter Bevordering van de Nederlandsche Visscherij schrijft hierover: "De kwaliteit van onzen karper is nagenoeg overal goed, maar het getal aanwezige visschen is minder dan het kan en moet zijn. Ik durf zelfs zeggen zeer gering. Mijne persoonlijke waarnemingen hebben mij het bewijs geleverd dat deze heerlijke visch in onze brakke wateren welig groeit, doch zeer slecht voortteelt." Al jarenlang werd er met respect gekeken naar Duitsland, waar pro-

fessionele kwekerijen veel karpers kweekten als consumptievis. Watereigenaren in Nederland hadden proeven gedaan met het uitzetten van snel groeiende karpers van Galicische en Boheemsche rassen, aangeschaft in Duitsland. Gezien de gunstige groeiresultaten besluiten de Nederlandse Heidemaatschappij en enkele particuliere viskwekers eveneens Duitse karpers te importeren om er een kweekprogramma mee op te zetten. De Heidemaatschappij gaat bij Vaassen vis kweken in de sierwateren van kasteel Cannenburgh. De inrichting van deze eeuwenoude locatie is echter weinig geschikt voor het ef-

ficiënt kweken van vis. In december 1898 besluit de organisatie om van haar totale kapitaal van 10.000 gulden een bedrag van 2.500 gulden te bestemmen voor de inrichting van een afdeling Zoetwatervisserij. Een van de taken van deze afdeling is "de overbrenging en inburgering in de Nederlandse viswateren van waardevolle vissoorten van edelvissen." Om dit te kunnen doen wordt er in maart 1899 op enkele kilometers afstand van Cannenburgh een modern vijvercomplex aangelegd, met een wateroppervlakte van 6 hectare. Edelkarper wordt hier het voorname kweekproduct. De vijvers

worden hier gevoed door twee beekjes, waarvan de Smallertsebeek het minst koude water aanvoert. Dit water wordt gebruikt voor het aanstuw van de broed- en 'strekvijvers', waarin het jonge karperbroed respectievelijk wordt geboren en verder opgekweekt. Het koudere water van de tweede beek voedt de groeivijvers, waarin eenjarige vissen worden uitgezet om verder te groeien. Begin juni 1899 worden de eerste teeldieren overgebracht naar de broedvijvers. In de ene vijver worden vier mannetjes en twee vrouwtjeskarpers uitgezet van "gekruist Boheems Lauzitzer ras", afkomstig uit Duitsland.

In de andere broedvijver gaan zes vissen van "zuiver Galicisch ras", aangekocht in Oostenrijk. De meeste vissen paaien al snel en na een week zwemmen er in de vijver met Boheemse karpers duizenden jonge visjes. In de vijver met de Galicische karpers is het paaisucces helaas gering, waarschijnlijk omdat de ouderdieren nog niet volledig paairijp zijn. Om de jonge visjes voldoende groei-ruimte te bieden worden ze met gaasnetjes gevangen en overgebracht naar de strekvijvers. Tot groot genoegen van de viskwekers volgt er een warme zomer en komen er bij de afvissing in de herfst van 1899 als eer-

Aan het einde van de 19^e eeuw begon de Nederlandsche Heidemaatschappij met de kweek van karper in de sierwateren van kasteel Cannenburgh.

ste oogst 4.850 stuks 'zeer schoone exemplaren van 10 tot 22 centimeter lengte' aan wal. De karpers zijn gevarieerd van beschubbing en bestaan uit schubkarpers, spiegelkarpers en lederkarpers.

UITZETTINGEN IN OPENBARE WATEREN

In de jaren daarna vertoont de viskweek een stijgende lijn. In 1900 worden 28.000 stuks éénzomerige karpers geoogst. Het overgrote deel wordt gratis uitgezet in openbare wateren in Friesland, Groningen en Overijssel om daar de visstand te verbeteren en de oorspronkelijke karperstand te "veredelen". Ook wordt een deel van de oogst verkocht aan eigenaren van privéwateren en blijven er een aantal vissen op de kwekerij, om door te groeien tot tweejarige exemplaren. Deze vissen hebben na het tweede groeiseizoen een lengte rond de 25 centimeter en een gewicht van 250 tot 400 gram, waardoor ze na uitzetting nauwelijks meer worden weggevreten door snoek. In 1901 volgt na een uitbreiding van het Vaassense vijvercomplex een oogst van 36.000 éénjarige karpers en een gering aantal tweejarige exemplaren.

Voor de Heidemaatschappij is het een grote uitdaging om de gekweekte vis in goede gezondheid op de plaats van bestemming te krijgen.

Vooraf, gevolgd door een advies over de verzorging en het onderhoud van de nieuwe visbezetting.

Dientengevolge stierven vele dezer visschen en werden groote verliezen geleden." Richting het zuiden van het land was het vervoer ook problematisch: "Bijna evenzoo slecht is het gesteld met het vervoer naar het Zuiden aan het overgangstation Dieeren. Ook hier mist men dikwijls zeer gunstige aansluitingen met sneltreinen."

De vraag naar de edelkarpers is groot. Overal in het land worden ze uitgezet in polders, meren, plantsoenvijvers en kasteelgrachten. Aan de meeste uitzettingen gaat een onderzoek van de Heidemaatschappij vooraf, gevolgd door een advies over de verzorging en het onderhoud van de nieuwe visbezetting.

BESCHERMING VEREIST

In de winter van 1902-1903 wordt het vijvercomplex bij Vaassen uitgebreid met nog eens 8 hectare water. De productie neemt verder toe en in 1904 kunnen ruim 130.000 eenjarige karpers worden geoogst; maar liefst 40.000 stuks meer dan in het voorgaande jaar. Net als in het buitenwater, heeft de Heidemaatschappij op de kweekvijvers te kampen met een forse uitval onder de jonge vis, tot wel 90%. Vooral de periode na het overzetten van het broed in de strekvijvers is kritiek. Zo maakt "een ontelbaar aantal" kikkers direct jacht op het visbroed. Dagelijks worden

De afgeviste tweejarige karpers worden aan de vijver in Vaassen gesorteerd en gewogen op een bascule.

honderden kikkers gevangen, die na te zijn gedood, gekookt en met meel vermengd, als voer dienen voor de grotere karpers. Ook waterinsecten, insectenlarven en watervogels worden actief bejaagd. In het tijdschrift van de Heidemaatschappij is te lezen dat in 1904 niet minder dan 197 stuks schadelijke vogels met klem of jachtgeweer zijn gedood, waaronder vooral reigers, meeuwen en ijsvogels. In 1904 worden 53.500 eenjarige en 3450 tweejarige karpers gratis uitgezet in verschillende openbare wateren. Hiervoor zijn wateren geselecteerd waar de beroepsvisserij goed is georganiseerd. Zo is de kans het grootst dat de uitgezette vissen niet te jong worden weggevangen. Toch zijn er beroepsvissers die de uitgezette vissen al snel uit hun wateren wegvangen, wat door andere vissers afkeurend wordt omschreven als "oogsten zonder zaaien". Om dit te voorkomen wordt in 1905 een minimummaat voor karper vastgesteld waar alle vissers zich aan moeten houden. Het idee is immers om in de openbare wateren een karperstand aan te brengen die zichzelf uiteindelijk in stand kan houden. wanneer de uitgezette vissen worden weggevangen voordat zij tenminste één keer hebben gepaaid, zal er van een natuurlijke groei van de karperstand geen sprake zijn. Voor "inlandsche" karper en de geheel beschubde edelkarper wordt de minimummaat 35 centimeter, voor de niet volledig beschubde edelkarper (spiegel- en lederkarper) wordt de maat 45 centimeter.

De resultaten van de uitzettingen bewijzen dat de edelkarper zich in de Nederlandse polderwateren zeer goed thuis voelt en bovendien snel groeit. Alle inspanningen van de Heidemaatschappij worden in hoge mate gewaardeerd door de beroepsvissers en visserijverenigingen. Naast een verrijking van de wateren met een snelgroeiende vissoort, leert het de vissers dat het uitzetten van pootvis kan resulteren in een herstel van de teruggelopen visstand en gezonde visserijbedrijven.

TOENAME VAN DE PRODUCTIE

Op de vijvers van de Heidemaatschappij wordt door de toevoer van meststoffen de productiviteit van de vijvers zo hoog mogelijk opgevoerd. Na proeven met Peru-guano (gedroogde uitwerpselen van Peruaanse zeevogels), stalmest en compost,

blijkt de laatste de beste uitkomsten te geven. Dankzij een goede bemesting zijn ze in 1906 in staat om 170.000 stuks eenjarige, 14.000 tweejarige en 600 driejarige karpers te leveren. Ook wordt een nieuw systeem van wisselbouw geïntroduceerd, waarbij een driejarige visproductie wordt gevolgd door één jaar drooglegging van de vijver. Na het bekalken van de droge vijverbodem tegen de verzuring wordt er een veldgewas op verbouwd. Dit systeem geeft een goede bodemverbetering en visproductie. Omdat de overleving van de tweejarige karpers in het buitenwater beduidend beter blijkt te zijn dan de overleving van eenjarige vissen, neemt vooral de vraag naar tweejarige vissen toe. Een gevolg is dat er steeds meer vijveroppervlak moet komen. De vijvers nemen in omvang toe van de oorspronkelijke 6 hectare in 1899 tot ruim 50 hectare in 1910. De regelmatige karperuitzettingen en de bescherming met een minimummaat zorgen voor goede vangsten bij de beroepsvissers. Vooral op de Friese boezemwateren zijn de vangsten erg goed. Een beroepsvisser op de Goëngarijsterpoelen vangt regelmatig honderden kilo's karper in één trek met zijn zegen (sleepnet). Op de Oudegaasterbrekken vangt een beroepsvisser in 1911 zelfs 11.000 pond karper in een enkele zegentrek. Tijdens de Eerste Wereldoorlog remt het gebrek aan visvoer de productietoename op de kwekerij bij Vaassen. De vijvers zijn zo dicht bezet met vis, dat bijvoeren noodzakelijk is om te voorkomen dat de visbezetting omlaag moet worden gebracht. Graansoorten en bonen zijn in de

Kweekvijver in Vaassen met toeschouwers aan de waterkant, begin 1900.

De Vaassense kweekvijvers liggen er vandaag de dag nog steeds schitterend bij.

oorlogsjaren te schaars om als visvoer te gebruiken. Er blijft maar één mogelijkheid over om aan de toemennende vraag naar pootvis te kunnen voldoen: de aanleg van meer vijvers. In de omgeving van Vaassen is daarvoor geen terrein meer beschikbaar. In Valkenswaard, waar de Heidemaatschappij al jarenlang grote ontginningswerkzaamheden uitvoert, wordt een geschikte locatie gevonden. Hier ligt een bestaand complex van verouderde vijvers, die met wat modernisering geschikt worden gemaakt voor intensieve visteelt. In 1917 begint de exploitatie van het Viskweekbedrijf Valkenswaard, met een oppervlakte van 70 hectare. In 1919 bestaat de eerste karperproductie uit enkele tienduizenden éénzomerige vissen. In de daarop volgende jaren neemt het vijveroppervlak toe tot 120 hectare. De karpers worden als tweejarige karpers verkocht voor een goede prijs. Zo leveren de vissen in 1923 anderhalve gulden per kilo op, waardoor de kwekerij een goed rendement behaalt.

DE CRISISJAREN

In de jaren 1929-1940 wordt de wereld getroffen door "de grote depressie". Deze periode kenmerkt zich door een lange periode van economische malaise en een grote werkloosheid. De crisisjaren maken een einde aan de economische perspectieven van de karperkweek. In 1930 daalt de prijs van karper tot 60 cent per kilo. In 1933 moet de

gehele Valkenswaardse oogst zelfs voor de helft van dat bedrag naar het buitenland worden verkocht. De Nederlandse beroepsvissers, die met hun zoetwatervis meestal op de buitenlandse markten zijn aangewezen, tonen nauwelijks meer belangstelling voor de gekweekte pootvis van de Heidemaatschappij. Tegelijkertijd neemt de belangstelling van sportvissers voor pootvis echter toe. Mede door de toegenomen werkloosheid gaan steeds meer mensen met de hengel vissen en ontstaan er grote sportvisserijorganisaties. Om in allerlei viswateren een goede visstand te verkrijgen worden jaarlijks veel gekweekte vissen door de sportvisserij gekocht en uitgezet. Vishandelaren en beroepsvissers proberen het hoofd boven water te houden door de zoetwatervis binnen Nederland als voedsel aan de man te brengen. Dit gaat zo moeizaam, dat de Heidemaatschappij een grootscheepse propagandacampagne opzet met lezingen, filmvoorstellingen en kookdemonstraties. Er worden duizenden receptenboekjes verkocht, waardoor de consumptie van zoetwatervis tijdelijk toeneemt. Een lofzang over zoetwatervis wordt als persbericht aangeboden en uiteindelijk geplaatst in bijna honderd nieuwsbladen. Uiteindelijk volgt ook via de radio publiciteit in "bak- en braadhalfuurtjes". Zelfs huishoudscholen worden ingezet om allerlei recepten met zoetwatervis te maken, waarna open dagen volgen waarbij de bezoekers mooi opgemaakte gerechten kunnen bekijken en verschil-

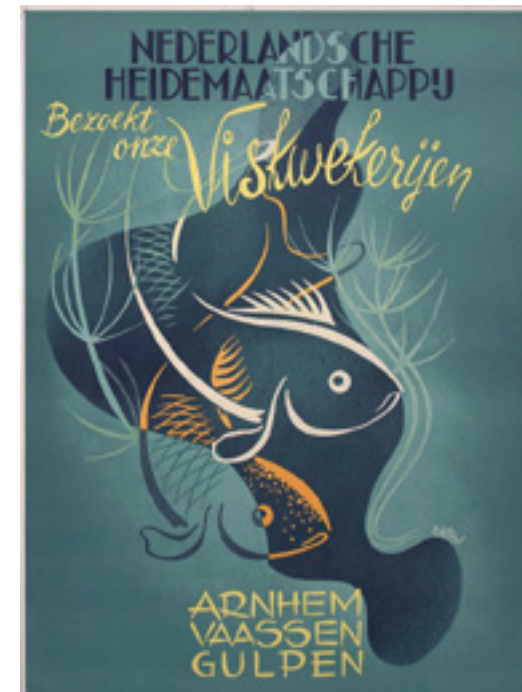
lende vissoorten kunnen proeven. In 1937 concludeert de Heidemaatschappij echter dat de publiciteitscampagne niet het gewenste effect heeft gehad. Huisvrouwen en winkeliers zijn niet erg enthousiast geworden en er lijkt alleen enige toekomst voor de directe verkoop van zoetwatervis door de beroepsvissers aan de consument. In een aantal poldergebieden blijven de beroepsvissers in de jaren dertig regelmatig eenjarige karpertjes met een lengte van ongeveer 9 tot 12 centimeter uitzetten. De visjes zijn bij de Heidemaatschappij voor een schappelijke prijs te koop: 1.000 stuks voor 40 gulden, 3.000 stuks voor 100 gulden en 5.000 stuks voor 150 gulden exclusief vracht- of verzendkosten. Na de zeer strenge winter van 1939-1940 worden in de Zuid-Hollandse en Utrechtse polderwateren 7.500 stuks en in de Noord-Hollandse wateren 22.500 stuks eenjarige visjes uitgezet, om de uitgestorven polderwateren van een nieuw karper bestand te voorzien. Over de groei van de visjes zijn de mensen erg tevreden. In het tijdschrift van de Heidemaatschappij is te lezen dat de in Noord-Holland uitgezette edelkarpertjes in het late najaar van 1940 al één tot twee pond wegen. Een jaar later (in december 1941) hebben de vissen zelfs een gewicht bereikt van drie tot vier pond!

DE TWEEDE WERELDOORLOG

In mei 1940 wordt de Noord-Hollandse polder Zeevang met behulp van kanaalwater door de Nederland-

Tonnen met eenjarige karpers worden vanaf een boot overgeladen naar paardenkarren voor verder transport.

se overheid onder water gezet, om de opmars van de Duitsers te hinderen. De aanwezige edelkarpers maken hiervan dankbaar gebruik door massaal op de ondergelopen weilanden te paaien. De voortplanting in de brakke poldersloten was tot dusver niet succesvol, maar dankzij het zoete kanaalwater en de beschikbaarheid van een perfect paaigebied wordt er die zomer enorm veel karperbroed gezien. Tot ieders verbazing komt de beschubbing van de meeste

Uitnodiging van de Nederlandsche Heidemaatschappij om de viskweekerijen te bezoeken.

jonge visjes niet overeen met dat van de eerder uitgezette, niet volledig beschubde ouderdieren. Voor het eerst wordt geleerd dat bij de voortplanting op buitenwater de meeste nakomelingen uit schubkarpers bestaan.

Eenjarige spiegelkarpertjes.

In juni 1940 vangen een paar Groningse beroepsvissers in een paar weken tijd duizenden kleine schub-, spiegel- en naaktkarpers in hun aalfuiken in het Reitdiep. Een medewerker van de Visserij-inspectie, die de wonderlijke vangst onderzoekt, komt er achter dat ook in een aantal afgesloten Groningse wateren heel veel jonge karpertjes worden gevangen. In al deze wateren waren enkele jaren eerder meerzomerige karpers uitgezet, die nadien nauwelijks meer gezien of gevangen werden. De inspecteur legt al snel een verband met de voorgaande strenge winter, waarin een dik pak sneeuw resulteerde in lage zuurstofgehalten en massale snoeksterfte onder het ijs. De karpers die de winter overleefden, paaiden in mei en door het ontbreken van na-

tuurlijke vijanden was de overleving van het karperbroed optimaal. Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt de viskweek steeds moeilijker. Voedsel voor de groei van de kweekvis is schaars en vaak zelfs niet verkrijgbaar. Door het Duitse bezettingsregime wordt de uitwisseling van vis en visvoer tussen de kweekrijen onderling zwaar gehinderd. Er is geen kunstmest verkrijgbaar, waardoor de productie van de bedrijven snel minder wordt. Tegelijkertijd neemt ook de afname van pootvis af, omdat beroepsvissers en sportvissers andere problemen hebben dan het verzorgen van de visstand in hun water. Door een gebrek aan voedsel neemt de vraag naar consumptievis onder de bevolking wel toe. Zeevis wordt nauwelijks meer aangevoerd, omdat de vissers niet meer met hun boten de zee op mogen. De kweekrijen maken zo snel mogelijk alle beschikbare ruimte vrij om consumptievis te kweken, vooral karper. Vijvers met siervissen worden afgevisd en bezet met jonge karpers. De Arbeidsdienst (verplichte tewerkstelling) wordt ingezet om de tijdens de crisisjaren verwilderde vijvers opnieuw voor viskweek geschikt te maken. Waar mogelijk worden de kweekvijvers verder uitgebreid. In Valkenswaard is daarvoor nog voldoende ruimte en het vijveroppervlak neemt hier toe van 120 tot 180 hectare. Vooral het laatste jaar van de oorlog is voor de viskwekers lastig. Vijvers

Op de eerste dag van het visseizoen 1942 is bij Halfweg een spiegelkarper van zes pond aan de haak geslagen.

Tijdens de crisisjaren worden de gekweekte karpers vooral als consumptievis benut.

met karpertjes niet groter dan een hand worden radicaal geruimd om maar wat voedsel aan de hongerende bevolking beschikbaar te kunnen stellen. Andere vijvers met nog kleinere vissen, die ze na de oorlog wilden gebruiken om weer een nieuw kweekbestand op te bouwen, worden door Duitse soldaten met handgranaten bestookt en leeggevestigd. Enkele vijvers vallen zelfs droog omdat de granaten een dam of afvoerduiker hebben beschadigd.

OPKOMST VAN DE HENGELSPORT

Gelukkig zijn er na de oorlog op alle Nederlandse vijvercomplexen nog wat karpers aanwezig, zodat er weer snel een volledige vijverbezetting kan worden opgebouwd. In de naoorlogse jaren is er een stijgende behoefte aan pootvis. Ondanks de afname van het aantal beroepsvissers, neemt de druk op de visstand niet evenredig af. Vooral de komst van nieuwe materialen, zoals nylon fuiken, zorgen voor nieuwe visserijmogelijkheden en betere vangsten. De economische groei, de bevolkingsgroei en de toegenomen vrije tijd zorgen bovendien voor een snelle toename van het aantal sportvissers. Ook krijgen zij de beschikking over nieuwe materialen, zoals werphengels en kunsttaas. Vanuit de sportvisserij wordt de behoef-

Door de regelmatige aanleg van nieuwe vijvers ontstond bij Valkenswaard een groot vijvercomplex. Tegenwoordig maken de vijvers deel uit van een groot natuurgebied.

karper! Er worden felle discussies gevoerd over een doelmatige benutting van wateren en over de versnippering van visrechten. Een compromis hierover wordt in de weg gestaan door de sterke tegenstellingen tussen sport- en beroepsvissers. In 1946 wordt een commissie ingesteld die de mogelijkheden moet onderzoeken voor een betere wijze van uitgifte van visrechten én voor samenwerkingsmogelijkheden tussen de sport- en beroepsvisserij. Een voorstel is om beide partijen gelijke rechten toe te kennen bij het pachten van viswater en de visrechten per water (beheerseenheid) slechts aan

er enkele nieuwe vijvers aangelegd. Door het pachten van twee bestaande vijvers bij Bergeijk beschikt de Heidemaatschappij in 1948 over vijf viskwekerijen. De Staat der Nederlanden gaat de exploitatiekosten dragen en de pootvis wordt voortaan door het zogenaamde Rijkspootvisfonds beschikbaar gesteld voor uitzettingsdoeleinden. Vanuit de hengelsportverenigingen is er een steeds verder toenemende vraag naar pootvis. Dit blijkt van beslissende betekenis te zijn voor de verdere ontwikkeling van de visteelt en de karperuitzettingen in Nederland. De viskwekerijen gaan op volle toeren draaien en karpers zijn het belangrijkste kweekproduct. In de volgende jaren zullen grote hoeveelheden karper in de Nederlandse wateren worden uitgezet.

Karpers worden het belangrijkste kweekproduct.

te aan pootvis groter dan ooit. Tegelijkertijd wordt er flink gemopperd. Sport- en beroepsvissers hebben veel kritiek op de overheid, die in hun ogen te weinig aandacht besteedt aan de binnenvisserij. De waterkwaliteit moet verbeteren en er moet meer vis worden uitgezet, vooral snoek en

één pachter te verhuren. Hetzij aan het beroep, hetzij aan de sport. Het duurt echter nog jaren voordat er een wettelijke regeling voor de uitgifte van het visrecht is vastgesteld. In de periode 1946-1950 ondergaat het vijvercomplex in Valkenswaard een algehele verbetering en worden

Gerwin Gerlach

In deel twee geeft Gerwin een opzienbarend kijkje in de keukens van de viskwekers. Zijn die oude Heidemij karpers wel zo zuiver als gedacht wordt, wat zijn Valkenswaardspiegels precies en hoe zit het eigenlijk met die 25% wildbloedhybrides van de OVB? Ook beschrijft hij de karperuitzettingen in de afgelopen jaren, waarbij spiegelkarperprojecten een belangrijke rol spelen.